

Mielenterveysongelmia kokeneiden ihmisten asema ja sosiaaliturvan haasteet

Mielenterveys on tärkeä pääoma, joka on myös yhtenä painopisteenä [Kansallisessa mielenterveysstrategiassa](#). Kyseisessä strategiassa tuodaan esille, että mielenterveys vaikuttaa kaikkeen terveyteen, hyvinvointiin, ihmissuhteisiin, opiskeluun ja työhön. Lisäksi väestön hyvä mielenterveys tukee koko Suomen menestystä.

[Kansallisessa mielenterveysstrategiassa](#) tuodaan esille, että tutkimusten mukaan ihmisen elinikäinen riski sairastua johonkin mielenterveyden häiriöön on lähes 50 prosenttia. [Kelan](#) tilastojen mukaan mielenterveyden häiriöiden perusteella sairauspäivärahaa saaneiden lukumäärä on kasvanut vuosien 2016 ja 2019 välillä 43 prosenttia. Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen julkaisemassa tilastossa [Suomen eläkkeensajista 2019](#) kerrotaan, että mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöt olivat työkyvyttömyyseläkkeen perusteena 53 prosentilla eli yli puolella. Vuonna 2019 mielenterveyssyistä oli työkyvyttömyyseläkkeellä 103 000 henkilöä. Mielenterveyden häiriöt ovat kansanterveydellinen haaste, mikä [OECD:n arvion](#) (2018) mukaan maksaa Suomessa noin 11 miljardia vuodessa.

Mielenterveysongelmia kokeneiden ihmisten elämäntilanteet ovat erilaisia ja yksilöllisiä. Henkilö voi olla esimerkiksi palkkatyössä tai sitten pääasiallisena toimeentulonlähteenä voi olla muun muassa työttömyysetuus, sairauspäiväraha, kuntoutustuki tai pysyvä työkyvyttömyyseläke. [OECD-raportin](#) (2018) mukaan köyhyyden ja heikentyneen mielenterveyden yhteys on Suomessa ilmeinen. [Perusturvan riittävyyden arvioinnissa 2015–2019](#) on todettu, että esimerkiksi työttömän ja vähimmäismääräisten sairaus- ja vanhempainpäivärahan saajan tulotasot eivät riitä kattamaan kohtuullista minimikulutusta.

[Miten vammaisten ihmisten oikeudet toteutuvat Suomessa-raportissa \(2019\)](#) tuodaan esille, että nuorten sekä nuorten aikuisten vakavat mielenterveysongelmat kuten skitsofrenia ovat yhteydessä työttömyyteen ja alhaisiin tuloihin aikuisiällä. Raportissa tuodaan esille, että vuonna 2019 julkaistun tutkimuksen mukaan 15–25-vuotiaana vakaviin mielenterveyshäiriöihin sairastuneet ovat usein syrjäytyneet työmarkkinoilta 25–52-vuotiaana ja heidän tulonsa jäivät keskimääräistä alhaisemmiksi koko elämän ajan. (<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/acps.13067>)

Lain mukaan toimeentulotuki on tarkoitettu viimesijaiseksi ja väliaikaiseksi tueksi, mutta osa ihmisistä joutuu turvautumaan toimeentulotuen varaan pitkäaikaisesti, kun ensisijaiset etuudet ja tulonlähteet eivät riitä kattamaan kaikkia jokapäiväiseen elämään liittyviä menoja tai ensisijaisiin etuuksiin ei ole oikeutettu. [Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen \(2020\)](#) julkaiseman tutkimuksen mukaan 18–34-vuotiailla toimeentulotukiasiakkailla oli ikätovereihinsa verrattuna yleisemmin terveysongelmia. Terveysongelmissa korostuivat erityisesti mielenterveys- ja päihdehäiriöt. Huomionarvoinen asia tutkimuksessa oli myös se, että palveluiden käyttö, reseptilääkeostot sekä mielenterveysongelmat olivat sitä yleisempiä mitä pitkäkestoisempaa tuen saanti oli ollut. Lisäksi pidempään tukea saaneilla työttömyys sekä työvoiman ulkopuolella oleminen olivat yleisempiä.

EAPN-FINin julkaisemassa [Asiakasmaksut aiheuttavat ahdinkoa](#)- raportissa (2020) tuodaan esille erilaisissa elämäntilanteissa olevien ihmisten kokemuksia, jotka käyttävät paljon sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Raportin vastaukset osoittavat, etteivät erilaiset maksukatot (asiakasmaksukatto, lääkekatto ja matkakatto) toimi riittävän hyvin. Raportissa nousee myös esille,

ettei kaikilla ole varaa lääkärikäynteihin ja lääkkeiden hankkimiseen. Tulosten perusteella nähtiin tärkeänä, että ihmisellä olisi sellainen taho, joka ottaisi kokonaisvaltaisesti vastuun asiakkaan tilanteesta ja joka auttaisi asioiden ja etuuksien selvittelyssä.

Kirjoitin [EAPN – FINin blogikirjoituksessani](#) (2020) mielenterveysongelmia kokeneiden ihmisten taloudellisista haasteista. Toin esille kokemuksiani asiakastyöstä psykiatrialla sekä aikuissosiaalityössä. Kirjoitin, että tiettyihin mielenterveyden häiriöihin voi liittyä kognitiivisen toimintakyvyn muutoksia, jotka sairauden luonteesta ja ihmisen yksilöllisestä tilanteesta riippuen voivat olla lyhyt- tai pidempikestoisia. Kognitiiviseen toimintakykyyn liittyvät vaikeudet voivat heijastua arkeen eri tavalla, jolloin myös oman taloudellisen tilanteen selvittäminen ja virastoasioiden hoitaminen voi tuntua vaikealta. Pelkkä asiakkaan neuvominen siinä, mikä lomake hänen tulisi täyttää, ei silloin riitä vaan ihminen tarvitsee rinnalla kulkijan, jonka kanssa yhdessä voi selvittää asiat ja katsoa lomakkeet läpi. Tällainen rinnalla kulkija voi olla esimerkiksi sosiaalihuollon omatyöntekijä. Kuitenkin alueellisesti on eroja siinä, mitä omatyöntekijän rooliin ja työtehtäviin kuuluu. [Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa](#) on kerrottu, että omatyöntekijän rooliin vaikuttavat asiakkaan tarpeet eli se pitäisi katsoa tapauskohtaisesti ja asiakaslähtöisesti. Toinen pulma on se, että omatyöntekijän saamisessa on aluekohtaisia eroja ja joissakin tilanteissa henkilö voi joutua jonottamaan omatyöntekijän saamista, mikä ei ole asiakkaan edunmukaista.

Yksi mielenterveysongelmia kokeneiden ihmisten kohtaama haaste sosiaaliturvajärjestelmässä on työnteon ja etuuksien yhteensovittaminen. Kuntoutustuella sekä pysyvällä työkyvyttömyyseläkkeellä on ihmisiä, jotka haluavat tehdä töitä omien voimavarojensa mukaan. Haasteita tuo esimerkiksi ansiotulojen ja eläkkeensaajan asumistuen yhdistäminen. Eläkkeensaajan asumistuessa ei ole käytössä samanlaista ansiotulovähennystä kuten yleisessä asumistuessa on. Yleistä asumistukea saava saa tienata 300 euroa kuukaudessa bruttona, joka ei vaikuta asumistukeen. Kuntoutustuella tai työkyvyttömyyseläkkeellä ollessa ihmisen tulotaso ei aina välttämättä nouse kovinkaan paljon osa-aikatöissä, kun ansiotulot vaikuttavat nopeasti asumistuen määrään. Toinen iso haaste on eläkkeensaajan asumistuen ja epäsäännöllisten alle kuusi kuukautta kestävien keikkatöiden ja osa-aikatöiden yhteensovittaminen. Välttyäkseen ongelmilta, asiakkaan tulisi pystyä ennakoimaan mahdollisimman hyvin tarkistusjakson aikaiset vuositulot. Jos ne arvioidaan alakanttiin, saattaa syntyä etuuden liikamaksua, jota Kela perii takaisin.

Osatyökykyisiä ihmisiä on myös paljon työttömänä työnhakijana. Kannustinloukkuja voi myös syntyä, joissakin tilanteissa, jos henkilö saa soviteltua työttömyysetuutta ja palkkaa. [Työttömyysturvan suojaosa ja työttömyyden aikainen työskentely-raportissa](#) (2018) tuodaan esille että työntekoon liittyvät kannustimet voivat jäädä heikoiksi peruspäivärahan ja työmarkkinatuen saajilla, jos he saavat myös tarveharkintaisia sosiaalietuuksia kuten asumis- ja toimeentulotukea.

Suosituksat sosiaaliturvan uudistamiseksi

1. Sosiaalihuollon omatyöntekijän roolin vahvistaminen

[Sosiaalihuollon kehittämishjelmassa](#) yhtenä teemana on monialainen sosiaalityö ja vaikuttava sosiaalihuolto. Tähän teemaan sisältyy muun muassa se, että omatyöntekijän roolia selkiytetään asiakas- ja palveluohjauksessa sekä monialaisessa yhteistyössä. Omatyöntekijän roolin selkiyttäminen sekä vahvistaminen on ylipäättänsä tärkeä kehittämiskohde. Lisäksi erityistä huomiota tulisi kiinnittää erityisen tuen tarpeessa olevien ihmisten neuvonnan ja ohjauksen panostamiseen. Erityisen tuen tarpeessa oleva henkilö voi [sosiaalihuoltolain 1301/2014](#) 3§:n

mukaan olla muun muassa henkilö, jolla on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita psyykkisen sairauden vuoksi. Sosiaaliturvaneuvontaan tulisi panostaa niin, että sitä saisi matalalla kynnyksellä esimerkiksi perusterveydenhuollossa.

Omatyöntekijä koordinoi palveluita ja on asiakkaan tukena etuus- ja palveluviidakossa. Omatyöntekijä olisi apuna myös siinä, että ihminen ohjataan oikeiden palveluiden piiriin ja henkilö saa tarvitsemansa tuen ja palvelun. [Tiekartta 2030: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvityksessä \(2019\)](#) nostetaan esille, että eräissä tutkimuksissa on havaittu, että asiakkaiden ja omaisten palautteen mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan luottamuksellinen suhde ja arjen asioiden hoitaminen ovat sosiaalityössä ne asiat, jotka auttavat mielenterveysasiakasta. Omatyöntekijätyöskentelyyn tulisi siis panostaa, koska sillä voidaan vaikuttaa ihmisten elämäntilanteisiin.

2. Ennakoitavampi järjestelmä ja osatyökykyisten työnteon tukeminen

Sosiaaliturvauudistuksen Työ ja turva-seminaarissa 2/2021 nostettiin esille yhdessä puheenvuorossa, että sosiaaliturvajärjestelmän tulisi ottaa huomioon paremmin henkilöiden moniroolisuus. Tämä on tärkeä havainto, koska ihmisellä voi olla nykyisin enemmän erilaisia rooleja samanaikaisesti. Lisäksi olisi tärkeää, että ihmisen pitäisi pystyä hahmottamaan etukäteen, miten esimerkiksi jokin muutos omissa olosuhteissa vaikuttaa etuuskertymiin. Tarvitaan joustavampi ja ennakoitavampi sosiaaliturvajärjestelmä, jotta ihminen uskaltaa ottaa esimerkiksi lyhyitä osa-aikatoita vastaan ilman pelkoa siitä, että talousasiat menevät sekaisin. Tämä edellyttää myös panostamista entistä enemmän asiakkaan neuvontaa ja ohjaukseen.

Osa-aikatyön mahdollisuutta ja työelämän joustavuutta tulisi entisestään lisätä. Tämä edellyttää sitä, että ansioiden ja sosiaalietuuksien yhteensovittamisen haasteisiin pyrittäisiin löytämään ratkaisuja. Erilaisia kannustinloukkuja syntyy muun muassa ansiotulojen ja eläkkeensaajan asumistuen yhteensovittamisessa. Kuntoutustuella tai työkyvyttömyyseläkkeellä olevien osatyökykyisten työllistymistä tuettaisiin muun muassa sillä, että eläkkeensaajan asumistuessa voitaisiin myös ottaa käyttöön ansiotulon suojaosa. Henkilö saisi siis tienata tietyn verran kuukaudessa ilman, että sitä huomioidaan asumistukilaskelmassa. Hallituksen esitys osatyökyvyttömyyseläkkeen lineaarisesta mallista on tarkoitus antaa eduskunnalle syyskaudella 2022, jolla vähennetään kannustinloukkuja työnteokoon liittyen. Lineaarinen malli voitaisiin ottaa käyttöön myös täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä. (Kts. Mielenterveydenkeskusliiton kannanotto: <https://www.mtkl.fi/kannanotot/elakkeensaajan-asumistukeen-saatava-ansiotulon-suojaosa/>)

3. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksut ja maksukatot

Asiakasmaksulakiin on tulossa parannuksia 1.7.2021 alkaen. On hyvä, että uudistuksen myötä muun muassa laajennetaan palvelujen maksuttomuutta ja maksukatton piiriin kuuluvia palveluita lisätään. Lisäksi on hyvä asia, että asiakkaan oikeusturvaa pyritään parantamaan, kun laissa korostetaan asiakasmaksujen alentamisen ja perimättä jättämisen ensisijaisuutta suhteessa toimeentuloturvaan. Uudistuksista huolimatta pienituloisten ja paljon sairastavien kohdalla asiakasmaksut ja korkeat maksukatot kuormittavat edelleen taloudellisesti. Helpotusta haavoittuvimmassa asemassa olevien ihmisten tilanteeseen toisi, jos kolme eri maksukattoa yhdistettäisiin ja vuotuisen maksukatton taso sidottaisiin takuueläkkeen tasoon. Maksukatton täyttymisen seurantavastuu tulisi myös siirtää pois asiakkaalta.